

ANNA I JAROSŁAW IWASZKIEWICZOWIE. LISTY 1944–1949

- 3 Maria Morska (1895–1945), recytatorka, publicystka, żona wybitnego matematyka Bronisława Knastra. Występowała w kawiarni „Pod Pikadorem”, w l. 1920–27 brała udział w wieczorach Skamandra. Publikowała reportaże pod pseudonimem Mariusz Dawn m.in. w „Wiadomościach Literackich”. Była obiektem niespełnionej miłości Antoniego Słonimskiego i fascynacji Anny Iwaszkiewiczowej, która poświęciła jej wiele miejsca w swoich dziennikach (por. A. Iwaszkiewiczowa, *Dzienniki i wspomnienia*, dz. cyt., s. 134–139).
- 4 Wanda Padwa (1914–1975), teoretyczka teatru. Studiowała polonistykę i prawo na Uniwersytecie Warszawskim, działała w teatrach związanych z komunistycznym Związkiem Młodzieży Polskiej. Okres drugiej wojny światowej przeżyła w Związku Radzieckim; w l. 1944–45 była instruktorką wydziału kultury Związku Patriotów Polskich w Moskwie. Od 1945 r. pracowała w resorcie kultury w Warszawie – początkowo jako naczelnik Wydziału Repertuarowego, a następnie jako zastępca Dyrektora Departamentu Teatru, potem Departamentu Przedsiębiorstw Artystycznych. W 1948 r. wchodziła w skład kolegium redakcyjnego miesięcznika „Teatr”, organizowała Studium Teatrolologiczne przekształcone w Sekcję Teatru Państwowego Instytutu Sztuki. W l. 1954–55 była dyrektorem Teatru na Żoliborzu i Teatru Estrada. W 1957 r. redagowała czasopismo „Opinie. Kwartalnik poświęcony kulturze radzieckiej”, w którego dwóch numerach (1 i 2) opublikowane zostały fragmenty *Doktora Żywego* Borysa Pasternaka w przekładzie Ziemowita Fedckiego. W sezonie 1974/75 była kierownikiem literackim Teatru Lalek Frasza w Warszawie. Opublikowała wiele artykułów na tematy teatralne, była recenzentką teatralną „Trybuny Mazowieckiej”, autorką przekładów i adaptacji. Działała w Zarządzie Związku Autorów i Kompozytorów Rozrywkowych (ZAKR). Była żoną prawnika Aleksandra Bachracha.
- 5 Adam Kreczmar (1944–1982), poeta, satyryk, autor słuchowisk radiowych. Ukończył Akademię Sztuk Pięknych w Warszawie. W początku l. 70. XX w. był współzałożycielem (wraz z Jackiem Janczarskim i Jerzym Markuszewskim) radiowej audycji *Ilustrowany Tygodnik Rozrywkowy* (następnie pod zmienioną nazwą: *Ilustrowany Magazyn Autorów*); wraz z Janem Pietrzakiem i Jonaszem Koftą prowadził słynny Kabaret pod Egidą. Jego rodzicami byli aktorzy Justyna i Jan Kreczmarowie.
- 6 M. Jastrun, *Mickiewicz*, PIW, Warszawa 1949.
- 7 P. Hertz, *Portret Słowackiego*, PIW, Warszawa 1949.
- 8 *Inattaquable* (fr.) – nietykalny, nienaruszalny.
- 9 Jarosław Iwaszkiewicz został zaproszony do Wenecji na XXI Kongres PEN Clubu, odbywający się dniach 10–16 września 1949 r.; 2 października miał uczestniczyć w kongresie CISACU-u w Paryżu. We włoskiej części podróży towarzyszyła mu żona, do Francji pojechał sam, o czym świadczy zapis w jego kalendarzyku. Anna nie otrzymała wizy.

Nota edytorska

Edycja, którą rozpoczyna niniejszy tom, jest realizowana w ramach projektu „Patriotyzm trudnych wyborów. Edycja krytyczna korespondencji Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów z lat 1944–1979” przyznanego przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki (NPRH/F/SP/508089/2021/1). Złoży się na nią sześć tomów.

Listy Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów stanowią najobszerniejszy blok korespondencji przechowywany w Archiwum Korespondencyjnym Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Stawisku. Pisarz przygotował wstępnie do druku część tego zbioru, liczącą 932 karty, zawierającą listy z lat 1922–35 (do choroby żony); na jego zlecenie listy te zostały przepisane na maszynie, a on sam maszynopis opatrzył rękopiśmiennymi, lakonicznymi komentarzami. Pełne wydanie, obejmujące wszystkie listy przedwojenne – również te z lat 1935–39 – zostało opracowane przez Małgorzatę Bojanowską i Ewę Cieślak i wydane przez SW „Czytelnik”: *Listy 1922–1926* (1998, 2 wyd. 2012); *Listy 1927–1931* (2012); *Listy 1932–1939* (2014). Edycja ta obejmuje wszystkie zachowane

przedwojenne listy i opatrzona została przez edytorki obszernymi przypisami, znacznie rozszerzającymi Iwaszkiewiczowskie komentarze.

Małżonkowie pisanie listów wznowili w 1944 r. – lata okupacji od września 1939 r. do grudnia 1944 r. spędzili niemal się nie rozstając. Korespondencję rozpoczyna karta Anny z 18 grudnia 1944 r. wysłana z Krakowa, a kończy przepelniony troską liścik Jarosława pisany z Baranowa 27 czerwca 1979 roku – całość liczy 1668 kart rękopisu.

Pierwszy tom korespondencji z lat 1944–1949 zawiera 142 listy obojga małżonków. Zdecydowano się na wprowadzenie cezury roku 1949 jako granicy pierwszego tomu, biorąc pod uwagę specyfikę lat 40., cechujących się jeszcze stosunkowo dużą swobodą twórczą, a także ze względu na ówczesne ważne wydarzenie, jakim był zjazd szczeciński ZZLP, inicjujący, po okresie stosunkowo liberalnym w kulturze, okres realizmu socjalistycznego.

Podstawą wydania są oryginały listów przechowywane w Stawisku z wyjątkiem jednego telegramu z 15 maja 1945 roku i jednej karty pocztowej z 22 czerwca tego samego roku, wysłanych przez Annę do Jarosława przebywającego wówczas w Poznaniu; Jarosław Iwaszkiewicz przekazał je w 1974 roku Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza wraz z trzema teczkami listów od różnych osób, które wpłynęły do Stawiska w latach 1944–1945 i dawały świadectwo dramatyzmowi polskich losów tego okresu.

W korespondencji nie dokonano żadnych skrótów. Wydano wszystkie zachowane listy – ale z lektury wynika, że nie wszystkie się zachowały.

Forma zewnętrzna listów – najczęściej są to rękopisy pisane atramentem lub ołówkiem, kilka maszynopisów – dużo mówi o osobowościach autorów. Anna pisała listy długie, często zajmujące kilka kartek, zazwyczaj na papierze niskiej jakości, wypełniając swym nerwowym pismem całe strony i nie zostawiając niemal żadnych marginesów. Większość listów opatrywała dopiskami na tych ledwie istniejących

marginesach; trudno czasami zorientować się, w którym miejscu list się kończy, gdzie jest podpis, w jakiej kolejności powstawały dopiski. Jarosław pisał listy krótsze (z wyjątkiem tych z podróży do Ameryki), równym duktem przechylonego w prawo pisma, o bardzo uporządkowanej strukturze. Marginesy zazwyczaj są szerokie (szczególnie te z lewej strony), nie brakuje światła. Papier, na którym pisał (zwłaszcza z zagranicy), to często papier hotelowy, ale też firmowy – z kolejnych redagowanych przez niego czasopism lub wyprodukowany na potrzeby Kongresu Intelktualistów w Obronie Pokoju.

Układ tomu jest chronologiczny – zasadnicza większość listów była datowana; niektóre daty należało uściślić lub skorygować – co zaznaczone zostało uwagami w kwadratowych nawiasach. Zachowano oryginalny zapis dat stosowany przez autorów, uznając, że to również stanowi o autentyzmie i specyfice tej korespondencji. W przypadkach szczególnych, gdy list miał niezwykłą formę, podany jest jego opis zewnętrzny, jak np. karta pocztowa opatrzona pieczęcią: „Sprawdzono przez cenzurę wojskową”; niemiecki nadruk „Postkarte”, przekreślony ręką Iwaszkiewicza i zastąpiony słowem „pocztówka”.

W listach uwspółcześiono ortografię i interpunkcję. Uwspółcześiono również, zgodnie z normami obowiązującymi od 1936 roku, formy narzędnika odmiany przymiotnikowej w liczbie pojedynczej rodzaju nijakiego (końcówki: „-em”) i w liczbie mnogiej rodzaju niemęskoosobowego (końcówki: „-emi”). W swej korespondencji Iwaszkiewiczowie używają jeszcze starych form, co stanowi świadectwo ich nawyków językowych, które zachowały słowa w kształcie obowiązującym przed reformą ortografii. Starano się zachować osobliwości stylu autorów, stosowanie przez nich form przestarzałych, nieużywanych nie tylko obecnie, ale również za ich życia: zachowano np. stare nazwy miejscowości. Jeżeli z brzmienia listu wynika, że autorzy celowo użyli nieprawidłowego zwrotu, typu „ap-solutnie” lub „kompinować”,

pozostawiono je zgodnie z autorską intencją. Nie ingerowano w stosowaną przez autorów pisownię zaimków osobowych, bez zmian pozostawiono wymiennie używane formy: Twój/twój, Cię/cię, Wasz/wasz.

Często stosowane przez autorów podkreślenia zastąpiono drukiem rozstrzelonym.

Listy zostały opatrzone kolejnymi numerami przez edytorów. W obrębie listów pisanych przez Jarosława Iwaszkiewicza z podróży do Ameryki Południowej pojawia się dodatkowa, autorska numeracja – niekonsekwentna, z powtarzającymi się numerami i brakami. Oczywiście, została ona zachowana i skomentowana – w przypisach lub w nawiasach kwadratowych.

Przypisy zamieszczone są po każdym liście. Mają ułatwić zrozumienie treści, kontekstów towarzyskich, rodzinnych, społecznych i politycznych oraz przybliżyć pewne wydarzenia kulturalne i polityczne oraz dyskusje literackie.

Podjęto wysiłek rozszyfrowania wszystkich pojawiających się w listach osób; podane zostały krótkie noty biograficzne i informacje o związkach danej osoby z korespondentami. Powtarzamy, ze względu na wygodę czytelników, biogramy osób występujących w korespondencji z lat 1922–1939, uzupełniając je o konteksty wynikające z treści listu. W przypadku, gdy imię osoby występującej w liście opatrzone było przez autorów tylko inicjałem nazwiska, jego rozwinięcie podano w przypisie biograficznym; przy następnym wystąpieniu – pozostawało bez rozwinięcia. Podano również w nawiasach kwadratowych nazwiska osób, występujących tylko pod imieniem, a których identyfikacji nie ułatwia czytelnikowi treść listu, np. Wanda to może być zarówno Wanda Telakowska, Wertenstein, Lilpopowa; Stanisław – to może być służący w Stawisku, Stanisław Pilawitz lub Stanisław Piętaś. Informacje dotyczące postaci ogólnie znanych podano w formie skróconej, skupiając się na związkach z autorami lub kontekście.

Nawiasami kwadratowymi zaznaczono wszystkie ingerencje edytorskie, a także fragmenty nieodczytane lub których odczytanie pozostawiło wątpliwości.

Kursywą w tekście zaznaczono wszystkie tytuły utworów literackich, muzycznych i plastycznych oraz wszystkie zwroty obcojęzyczne; wszystkie cytaty są podane w cudzysłowach.

Wydanie listów Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów nie byłoby możliwe, gdyby nie pełna zgoda i akceptacja obu Ich córek – Marii Iwaszkiewicz-Wojdowskiej i Teresy Markowskiej. Szczególną wdzięczność odczuwamy dla zmarłej w 2019 roku Marii, która – pierwszą wersję przygotowanego do druku tomu – w ostatnich latach życia czytała i komentowała, wielokrotnie rozstrzygając zawiłości merytoryczne, rodzinne, towarzyskie i obyczajowe. Aż trudno pomyśleć, że obecne pełne wydanie listów powstawać będzie bez Jej życzliwej uwagi. Dziękujemy również spadkobiercom praw autorskich Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów za podtrzymanie zgody córek na wydanie tej korespondencji.

Podziękowania kierujemy również do Dyrekcji i pracowników Muzeum w Stawisku – ich życzliwość i konsultacje często były niezastąpione. Nie możemy też nie wspomnieć o niestrudżonym zespole – Agnieszce i Robercie Papieskich – których prace nad kolejnymi tomami spuścizny epistolarnej Jarosława Iwaszkiewicza wielokrotnie naprowadzały nas na właściwe tropy przy opracowywaniu tej najbardziej osobistej części spuścizny Iwaszkiewiczów. Dziękujemy także biografowi Iwaszkiewicza, Radosławowi Romaniukowi, i wybitnemu znawcy poezji autora *Muzyki wieczorem*, Piotrowi Mitznerowi.

Dziękujemy również Katarzynie Marczewskiej i Annie Kujawskiej-Sanchez za konsultacje związane z przekładami francuskojęzycznych wtrętów nader często występujących w listach, których nie tylko zrozumienie, ale też odczytanie nieraz przysporzyło nam wiele trudności. Osobne podziękowania kierujemy do prof. Anity Staroń, która wnikliwie czytała